

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної
та всесвітньої історії**

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 35

Рівне – 2023

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 35. Рівне: РДГУ, 2023. 199 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 30 листопада 2023 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ №15857-4329Р

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
dekanat.fipmv@rshu.edu.ua <https://fipmv.rshu.edu.ua/>
© Рівненський державний гуманітарний університет, 2023

ISSN 2519-1942

9 772519 194006

4. Jensen, L. (Ed.). (2016). *The roots of nationalism: National identity formation in early modern Europe, 1600-1815*. Amsterdam University Press.
5. Kohn, H. (1951). The eve of German nationalism (1789-1812). *Journal of the History of Ideas*, 12(2), 256-284.
6. Kohn, H. (1950). Napoleon and the age of nationalism. *The Journal of Modern History*, 22(1), 21-37.
7. Stanley, J. D. (2016). Napoleon's last allies: The Polesin 1814. *The Polish Review*, 61(3), 3-31.

УДК 94 : 327 (497) «1919»

БАЛКАНСЬКІ КРАЇНИ У ВЕРСАЛЬСЬКІЙ СИСТЕМІ МИРНИХ ДОГОВОРІВ

Анастасія Ковальчук

Рівненський державний гуманітарний університет
Україна, 33028, м. Рівне, вул. Пластова, 31

e-mail: kvi@rshu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4308-6742>

Руслан Постолюк

Рівненський державний гуманітарний університет
Україна, 33027, м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 12

e-mail: kvi@rshu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3004-582x>

Проблему впливу версальської системи на становище країн Балканського регіону розглядають своїх працях Віднянський С. [6], Держалюк М. [7; 8; 9], Кірсенко М. [10].

Сен-Жерменський мирний договір – мирова угода, один із договорів Версальської системи післявоєнного облаштування Європи, укладений 10 вересня 1919 року у місті Сен-Жермен-ан-Ле поблизу Парижа між Австрією, з одного боку і Великобританією, Францією, Італією, Японією, а також 12 державами, які об'єдналися з ними (Бельгією, Грецією, Китаєм, Кубою, Нікарагуа, Панамою, Польщею, Португалією, Румунією, Сіамом (Таїландом), Чехословаччиною та Королівством сербів, хорватів і словенців (з 1929 - Югославія)) – з другого [1, с. 432].

Делегацію Австрійської Республіки на переговорах очолював державний канцлер Карл Реннер.

Договір став документом, який підсумовував результати Першої світової війни для Австрії як частини колишньої Австро-Угорської імперії (для іншої частини – Угорщини – цю ж роль відіграв Тріанонський договір).

Сен-Жерменський договір констатував розпад Австро-Угорської імперії, що відбувся після капітуляції Австро-Угорщини 27 жовтня 1918 року на ряд самостійних держав – Австрію (з 12 листопада 1918 року – Австрійська Республіка), Угорщину, Чехословаччину, Королівство Сербів, Хорватів і Словенців (з жовтня 1929 року – Югославія), Західно-Українську Народну Республіку [5, с. 211].

Згідно з договором здійснено територіальні зміни:

- колишні провінції імперії Богемія, Моравія і Сілезія переходили до Чехословаччини (1939 року частина Тешинського району Сілезії тимчасово відійшла до Польщі);
- Бургенланд переходив від Угорщини до Австрії (1921 року частину цієї території з містом Шопрон (Еденбург) повернуто Угорщині);
- Італія отримала південну частину Тіролю;

- Ігноруючи рішучу вимогу Буковинського народного віча у Чернівцях 3 листопада 1918 року про приєднання української частини Буковини до складу єдиної Української держави, її передали Румунії: «...Стаття 59. Австрія відмовляється... на користь Румунії від усіх прав на частину колишнього герцогства Буковинського...»;

- Було проігноровано також рішення Собору Русинів у Хусті 21 січня 1919 року про приєднання цього краю до УНР, і Карпатську Україну включили до складу Чехословаччини. Це викликало рішучі протести урядів ЗУНР, УНР та УСРР. Статті 10-13 договору визначали автономний статус Закарпаття у складі Чехословаччини.

Договір гарантував права національних меншин, у тому числі й українців, на території Чехословаччини і Румунії.

За Сен-Жерменським договором:

- Відень визнавав незалежність Югославії, Чехословаччини, а також усі мирні договори з центральними державами, кордони Болгарії, Греції, Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини і Югославії;

- Австрія зобов'язувалася виконувати будь-які ухвали держав-переможниць щодо її колишніх володінь, приналежність яких не була визначена у договорі (це стосувалося, у першу чергу, Галичини, яку невдовзі остаточно приєднали до Польщі);

- У погодженні з постановами Версальського мирного договору Сен-Жерменський мирний договір зобов'язував Австрію відмовитись від прав у Марокко, Єгипті, Сіамі та Китаї;

- Австрія визнавала незалежність територій, які раніше входили в Російську імперію, і відміну Берестейського договору, а також право Росії на репарації з Австрії;

- Договір забороняв аншлюс, тобто приєднання Австрії до Німеччини або іншої держави: «Стаття 88. Незалежність Австрії не може бути скасована без згоди Ради Ліги Націй. Внаслідок цього Австрія зобов'язується утримуватися... від будь-якого акту, здатного прямо чи опосередковано порушити її незалежність у будь-який спосіб...»;

- Воєнні статті договору встановлювали чисельність австрійських збройних сил у 30 тисяч чоловік, їй заборонялось мати військово-морський флот і військову авіацію: «Стаття 120. Загальна кількість вояків в австрійській армії не повинна перевищувати 30 000, у тому числі офіцерів та нестройові частини... Австрійська армія має бути призначена винятково для підтримання ладу на території Австрії та її прикордонної поліції.»;

- Австрія зобов'язувалась передати переможцям у рахунок репарацій весь торговельний і риболовецький флот;

- Сен-Жерменський мирний договір включав у себе статут Ліги Націй, Міжнародного бюро праці [5, с 27].

Було гарантовано права етнічних меншин у Чехословаччині і Румунії. Цим найбільше скористалися німці. Австрія обіцяла виконати ухвали щодо інших теренів, відмовилася від прав в Африці й Азії, обіцяла платити репарації, визнати наступниць Російської імперії, обмежити армію до 30 тис. без флоту й авіації. Договір містив статут Ліги Націй та заборонив Аншлюс. Гасло злуки з Німеччиною було тоді популярним, бо квола республіка з величезною столицею здавалася нежиттєздатною. На південний схід Каринтії, де жили словенці, зазіхало КСХС. Референдум 20 жовтня 1920 р. залишив край Австрії (Незабаром християнсько-соціальна партія очолила Федеративну державу Австрію; вела бої із соціалістами та нацистами, які вбили канцлера Дольфуса 1934 р. Захист обіцяв Муссоліні, а потім змовився з Гітлером. Канцлер Шушніг призначив плебісцит, та в березні 1938 р. поступився нацистам. Відбувся Аншлюс) [10, с. 11].

Договір створив ряд нових територіальних проблем та посилив незадоволення держав, які зазнали поразки у Першій світовій війні 1914-1918 років. Підписання договору без участі більшовицької Росії (кваліфікувала договір як реакційний та імперіалістичний) згодом дало можливість комуністичному режиму СРСР приєднатися до антиверсальських акцій нацистської Німеччини і навіть вступити з нею в безпосередню змову проти народів Східної Європи.

Договір припинив чинність після аншлюсу Австрії з нацистською Німеччиною 1938 року.

Тріанонський мирний договір був укладений між країнами-переможницями в Першій світовій війні і Угорщиною, що зазнала поразки. Він був підписаний 4 червня 1920 року у Великому Тріанонському палаці Версаля. Договір став складовою частиною Версальсько-Вашингтонської системи. Вступив у силу з 26 липня 1921р. Тріанонський мирний договір зафіксував розпад Австро-Угорщини, визнав раніше встановлені кордони сусідніх держав [3, с. 72].

Договір юридично оформляв становище, що фактично склалося в басейні Дунаю після війни. Виконання умов Тріанонського мирного договору призвело до втрати Угорщиною довоєнної території та зменшення населення більш як удвічі в порівнянні з 1914 роком :

- Трансільванія та східна частина Баната були приєднані до Румунії
- Хорватія, Бачка та західна частина Баната увійшли до складу Королівства сербів, хорватів і словенців
- Словаччина і Підкарпатська Русь увійшли до складу Чехословаччини
- Бургенланд був переданий Австрії.
- Угорщині заборонялось мати на озброєнні авіацію, танки, важку артилерію.

Максимальна чисельність угорської армії, яка могла формуватись лише з добровольців, мала не перевищувати 35 тис. чоловік.

- Військово-морський флот, у тому числі кораблі Дунайської флотилії, передавались союзникам.

За виконанням мала наглядати Союзна контрольна комісія [1, с. 231].

У Тріаноні Угорщина відмовилась від 70 % своєї території 1914 р., а населення з 21 млн поменшало до 7,6 млн. За переписом 1910 р. носії угорської мови склали 48 % королівства (або 54 % «власне Угорщини» без Хорватії-Славонії). Серед населення «власне Угорщини» румунів було 16,1 %, словаків 10,5, німців 10,4, русинів (українців) 2,5, сербів 2,5, євреїв 5, інших 8 %. У Хорватії-Славонії хорвати і серби становили 87 %. Мова і релігія не завжди збігалися із самосвідомістю. У Горішніх Уграх (нині Словаччина) 18 % словаків, 33 угорців і 65 німців були двомовні, 21 % німців говорили трьома мовами. Сварилися тенденційні демографи. До 30 % мадярів стали меншинами в інших державах і не бажали адаптуватись. Іредентисти мріяли про Велику Угорщину. Та спроба Карла Габсбурга повернутись у серпні 1921 р. наразилась на погрози ЧСР і КСХС [7, с.120].

Бургенланд із 1647 р. належав Угорщині. Австрія мала набути 4364 кв. км і 345 тис. мешканців (245 тис. німців), та її поліція в серпні 1921 р. зустріла опір, у жовтні повстанці утворили «республіку Лайта-Банат», що припинила своє існування через місяць. Канцлер Австрії Йоган Шобер і прем'єр-міністр Угорщини Іштван Бетлен у Венеції умовились із міністром закордонних справ Італії, аби незаконні загони склали зброю. Роялісти запросили Карла IV із Швейцарії в Шопрон, і король 23 жовтня повів 5 тис. вояків на Будапешт. КСХС і ЧСР розпочали мобілізацію. Після сутичок роялісти відступили. Висланий Антантою на острів Мадейру Карл незабаром помер. Угорський парламент позбавив 6 листопада Габсбургів права на трон. Горті залишився регентом Королівства. Аграрний Бургенланд пов'язано з Віднем, але мадяри обіцяли свої ринки, сировину цукровим заводам. У референдумі у Шопроні 14-16 грудня 65 % учасників обрали повернення до Угорщини, яка одержала 256 кв. км території. Рада послів передала 1 січня Шопрон Угорщині. Австрія 1922 р. визнала це [7, с.121].

На початку 1919 р. вояки ЧСР посіли Закарпаття. Г. Жаткович у Парижі уклав із Бескидом меморандум, а у квітні подав прохання до Президента Масарика. За нарадою А. Бескида, Г. Жатковича й А. Волошина в Ужгороді збори 8 травня ухвалили злуку. Емісарів Праги засмутила відсталість краю. Великі держави 10 вересня віддали Підкарпатську Русь Чехословаччині. Прага затвердила Генеральний статут 18 листопада 1919 р. Тріанонський договір це підтвердив. Конституція ЧСР 1920 р. схвалила герб – стоячий ведмідь і синьо-жовтий прапор. Земський губернатор Г. Жаткович обурився зволіканням з автономією,

пішов з посади і повернувся до Америки 1921 р. Земський уряд в Ужгороді утворено 1927 р. Українофіли (А. Волошин) бажали автономії в ЧСР, з ними ворогували русофіли (А. Бродій, С. Фенцик), мадяри, комуністи [7, с.130].

Мадярський іредентизм і прагнення запобігти реставрації Габсбургів спонукали сусідів Угорщини створити малу Антанту договорами ЧСР із КСХС 14 серпня 1920 р., з Румунією 23 квітня 1921 р. та договором КСХС із Румунією 7 червня 1921 р. (Тристоронній договір укладено 16 лютого 1933 р. Франція підтримала це військовими угодами з державами Малої Антанти. Після Мюнхенської змови у жовтні 1938 р. парламент ЧСР надав автономію Словаччині та Підкарпатській Русі. Віденський арбітраж 2 листопада віддав південь Угорщині. Столицею Карпатської України став Хуст. На вимогу Берліна Словаччина проголосила незалежність 14 березня 1939 р. Гітлер окупував Чехію і Моравію та в Празі оголосив їх протекторатом. Угорці 18 березня загарбали Карпатську Україну, придушили опір Карпатської Січі, убили тисячі українців. За другим Віденським арбітражем 30 серпня 1940 р., Румунія передала Північну Трансильванію, Марамуреш і північну Кришану зі змішаним населенням Угорщині. Урешті, угода в Москві 29 червня 1945 р. передала Закарпаття до УРСР. Парламент ЧСР ратифікував це 22 листопада) [8, с.55].

Контроль за виконанням статей договору покладался на Союзню контрольну комісію. Угорщина зобов'язувалась надати країнам-переможцям в односторонньому порядку режим найбільшого сприяння на транзит, ввіз та вивіз товару. Угорщина зобов'язувалась сплатити репарації загальною сумою в двісті млн. золотих крон [3, с. 74].

У міжвоєнний період угорські урядові кола намагались переконати населення, що Тріанонський мирний договір недовговічний, розпалювали шовіністичні настрої і закликали до відродження «Великої Угорщини». Зовнішньополітичний курс уряду на ревізію Тріанонського договору спричинявся до напруження між сусідніми країнами [3, с. 74].

Внаслідок Віденських арбітражів 1938 і 1940 територіальні статті договору були переглянуті за рахунок Румунії та Чехословаччини. Незалежна Українська держава – Карпатська Україна, що утворилася в Закарпатті у березні 1939, була окупована хортистською Угорщиною. З початком Другої світової війни Тріанонський мирний договір втратив силу [9, с. 64].

Австро-Угорщина була цікавим феноменом, а її цивілізаційна спадщина міжетнічних взаємин заслуговує на увагу. Дуалістична монархія припинила своє існування наприкінці Першої світової війни. Наступниці надовго загрузли в дедалі складніших сварках, з яких користали великі держави. Не випадково Друга світова війна спалахнула в цьому регіоні, а потім тут був фронт холодної війни аж до краху тоталітаризму. Тільки за кількадесять років вступ більшості націй Центрально-Східної Європи до НАТО і Євросоюзу унеможливив територіальні претензії та мінімізував небезпеку конфліктів, оскільки демократії не воюють між собою. Навіть вибіркоче вивчення передумов і перебігу цих сварок та розв'язань становить академічний інтерес і практичну користь [9, с. 83].

Нейський мирний договір, укладений 27 листопада 1919 року в Нейї-сюр-Сен (передмістя Парижа) між Болгарією, яка зазнала поразки в Першій світовій війні в складі Четверного союзу, і державами-переможцями – членами блоку Антанти та їхніми союзниками (США, Велика Британія, Франція, Італія, Японія, Греція й ін.). Нейський мирний договір, що став складовою частиною Версальсько-Вашингтонської системи договорів, набув чинності 9 серпня 1920 року. Згідно з ним Болгарія втратила своєї території. До Королівства сербів, хорватів і словенців (від жовтня 1929 року – Югославія) відійшли райони загальною площею в 2 566 км² з містами Цариброд, Босилеград і Струмиця, а також територія в районі нижньої течії р. Тимок. За Румунією залишалася Добруджа. Західна Фракія перейшла в розпорядження держав-переможниць, а в квітні 1920 року передана ними Греції, відтак Болгарія втратила вихід до Егейського моря. Вона ще й була зобов'язана виплачувати впродовж 37 років репарації на суму 2,25 млрд. золотих франків, зменшити своє військо до 20 тис. осіб та формувати його шляхом добровільного найму; лімітувалася чисельність поліції і жандармерії, вводились обмеження щодо кількості й видів озброєння,

господарство і фінанси контролювалися міжсоюзною комісією. Згодом умови Нейїського мирного договору частково переглядалися: 1929 і 1930 роках щодо репарацій, 1938 році – військових обмежень. 1940 році Південна Добруджа перейшла до Болгарії. Після Другої світової війни Нейїський мирний договір втратив свою силу [6, с. 61].

Володіючи у минулому столітті найпотужнішою армією на Балканах, Болгарія, тим не менш, не змогла зібрати плоди військових перемог через те, що не мала ні кваліфікованої дипломатії, ні сильної зовнішньополітичної пропаганди. Спочатку правляча еліта вплеталася в Балканські війни, не до кінця підготовлені дипломатично, потім за намовою «непрофесійних» дипломатів двічі втягнула країну у світові конфлікти. Кожен раз болгарські представники на повоєнних конференціях нібито невміло відстоювали національно-державні інтереси своєї країни, не могли переконати переможців у справедливості її територіальних претензій на всі ті придбання, яких домоглися воїни на полях кривавих битв [6, с. 61].

Проводячи переговори як з Антантою, так і з Центральним блоком. Уряд Радославова і цар Фердинанд були на боці Німеччини, але опозиція, яка була більшістю, підтримувала Антанту, точніше підтримували нейтралітет по відношенню до неї. На той час для Болгарії головним завданням було повернення втрачених македонських територій. Уряд Радославова не спішив приймати рішення на чийому боці брати участь у війні. Хоча юридично цар Фердинанд зв'язав Болгарію з Австро-Угорщиною і Німеччиною [6, с. 63].

Салонікське перемир'я 1918 р. та Нейїський мирний договір 1919 р., на думку болгарських істориків, узаконили несправедливу міжнародну реальність. Після Першої світової війни Болгарія, окрім жертв, втратила свої території, була змушена сплачувати репарації, болгари почували себе приниженими [4, с.66].

На думку болгарських істориків, Нейїський договір мав характер міжнародного диктату. Він не враховував жодної історичної реальності на Балканах, не брав до уваги етнічний склад територій, які забирали у Болгарії, нехтував економічними та фінансовими можливостями останньої. Учасники Паризької мирної конференції не прислухалися до жодного мотивованого зауваження болгарського уряду. З протестною заявою виступили депутати Народних Зборів. В ній, зокрема, спостерігаємо: «...Болгарський народ карають дуже жорстоко. Замість миру, який приніс би спокій Балканам, копаються нові ями, ще більшу отруюються стосунки між балканськими народами. Проти такого миру Народні Збори вважають своїм обов'язком в цей трагічний момент від імені болгарського народу висловити свій гострий протест. Помилки керівництва Болгарії не можуть виправдати жорстокий вирок, який оголошено нашому народові і його майбутньому...» [4, с.66].

За Нейїським договором Болгарія втрачала понад 11 тис кв. км (1/10 своєї території і 1/7 свого населення): Південна Добруджа переходила до Румунії; Сербія отримувала райони навколо міст Струмїца, Царїброд, Босїлеград, а також кілька сіл в районі міст Кула і Трин; До Греції переходили деякі території, які після Балканських війн Туреччина передала Болгарії в 1915 р., і частина земель біля м.Смолян; Західна Фракія залишалася під управлінням Антанти, однак пізніше ці землі стали територією Греції і таким чином Болгарія позбавилася виходу на Енейське море [4, с.67].

Окрім того, за договором Болгарія зобов'язувалася передати країнам-переможцям тисячі тон вугілля та десятки тисяч голів великої рогатої худоби та овець. Розмір репарацій сягав 2,25 млрд. золотих франків, що становило 1/4 національного багатства Болгарії. Репарації необхідно було сплачувати протягом 37 років при річній ставці 5% [4, с.67].

Попри це Болгарія зобов'язувалася взяти на себе витрати на облаштування 228190 біженців, які покинули вищезазначені території і втекли до Болгарії. Софія мала потурбуватися про розміщення 50-тисячної армії білогвардійського генерала Врангеля, яка під натиском більшовиків була змушена покинути Крим. Збройні сили Болгарії мали нараховувати не більше 33 тис. вояків (20 тис. – регулярна армія, 10 тис. – жандармерія, і 3 тис. – прикордонники). Болгари позбулися і свого військового флоту [4, с.67].

Ось чому болгарська політична еліта прагнула добитися справедливості для своєї держави. Водночас вона розуміла, що найближчим часом досягти цього буде неможливо.

Переможені держави прагнули перегляду мирних договорів, а держави-переможні протидіяли ревізійним тенденціям, тобто, вони хотіли зберегти статус-кво, що утворився в Європі після Першої світової війни. Підсумки Першої світової війни були фатальними для Болгарії. Вони буквально перевернули уклад життя країни, який складався протягом попередніх майже сорока років. Більш того, наслідки участі Болгарії в цій війні, безсумнівно, загальмували непросте, але, безперечно, поступальне її просування в напрямку консолідації власної державності.

Виснажений війною болгарський народ змушений був примиритися з територіальними втратами і високими репараціями. Над психікою болгарського народу особливим чином тяжів тягар образливого диктату. Почуття образи і відособленість викликали прагнення до нівелювання наслідків ураження і перетворилися у джерела болгарського ревізійнізму, що завдавало постійну небезпеку для Версальської системи і післявоєнного мирного порядку на Балканах. Ревізійнізм цей, будучи використаний також великими державами, незважаючи на свою поміркованість, був причиною постійних побоювань проверсальських держав.

Севрський мирний договір – один з договорів Версальсько-Вашингтонської системи, створення якої ознаменувало завершення Першої світової війни. Підписано 10 серпня 1920 року в місті Севр (Франція) країнами Антанти і приєднаними до них державами (Італією, Японією, Бельгією, Грецією, Польщею, Португалією, Румунією, Королівством сербів, хорватів і словенців, Хіджазом (Саудівська Аравія), Чехословаччиною і Вірменією), з одного боку, і урядом Османської імперії – з іншого.

На час підписання договору більша частина Туреччини вже була окупована військами великих держав [5, с. 345].

Він складався з 13 частин і 433 статей. Перша частина відтворювала текст Статуту Ліги Націй, інші – були присвячені визначенню нового правового статусу Туреччини, її кордонів та інше.

В основу Севрського мирного договору були покладені умови англо-французької угоди Сайкс-Піко (1916 року) і рішення конференції держав в Сан-Ремо (квітень 1920 року).

За Севрським миром, Туреччина втрачала контроль над рядом територій:

- Туреччина відмовлялася від претензій на Аравійський півострів (Хіджаз) і країни Північної Африки, визнавала британський протекторат над Єгиптом і анексію Кіпру;
- Сирія і Ліван передавалися Франції як підмандатні території;
- Палестина, Йорданія і Месопотамія передавалися Великобританії як підмандатні території;
- острова Додеканес передавалися Італії;
- турецькі континентальні володіння в Європі (Східна Фракія та Едірне (Адріанополь), Галліпольський півострів) і острови Егейського моря (за винятком архіпелагу Додеканес) передавалися Греції. Греція також отримувала ряд територій в Малій Азії (Смірна (нині Ізмір));
- Константинополь і зона чорноморських проток оголошувалися демілітаризованою зоною і передавалися під міжнародне управління;
- Туреччина визнавала Вірменію як «вільну і незалежну державу».
- Вірменія, Грузія і Азербайджан повинні були встановити свої взаємні кордону шляхом прямих переговорів між цими державами, а при неможливості досягти згоди – шляхом посередництва союзних держав.
- Передбачалося також створення незалежного Курдистану, межі якого повинні були визначити спільно Англія, Франція та Туреччина.
- Туреччина позбавлялася права користування Суецьким каналом.
- Були встановлені обмеження на кількість збройних сил і озброєння для Туреччини

[2, с. 45].

Тим самим Севрський договір оформляв розділ арабських і європейських володінь Османської імперії між європейськими державами, а також розчленування власне Туреччини, закріплюючи в ній напівколоніальний режим.

Севрський договір був сприйнятий у Туреччині як очевидний прояв нездатності султана захищати національні інтереси.

Великі національні збори Туреччини (скликані у квітні 1920 року в Ангор, нині Анкара) відмовилися ратифікувати договір. Протягом двох наступних років кемалісти за підтримки Радянської Росії зміцнили свої військові сили. В якості першого кроку було зроблено новий наступ на Вірменію. Одночасно турецька армія зуміла вибити з Малої Азії й грецькі війська і придушити опір курдів; також французи були вибиті з Кілікії; італійці стали на той час союзниками кемалістів пішли – з південно-західного узбережжя країни, причому уряд в Константинополі залишалося в положенні недіючого спостерігача.

11 жовтня 1922 року в портовому місті Муданья на Мармуровому морі було укладено нове перемир'я між Туреччиною і Антантою; до підписання цієї угоди султанський уряд не був навіть запрошено.

1 листопада султанат взагалі був скасований, султан Мехмет VI залишився лише у званні халіфа (духовного глави мусульман), а незабаром (17 листопада) покинув країну на борту англійського корабля «Малайя». На наступний день його позбавили й звання халіфа.

Севрський договір так і не набрав чинності. Завдяки національно визвольному руху. Туреччина зуміла обергти свій суверенітет і відвоювати частину територій. За договором із радянською Росією (1921 року) Туреччина отримала місто Каре і навколишні території [2, с. 56].

Для розв'язання кола проблем навколо Туреччини та Чорноморських проток була скликана міжнародна конференція у швейцарському місті Лозанна 20 листопада 1922 року і тривала з перервами до 14 липня 1923 року. У конференції брали участь делегації Великої Британії, Франції, Італії, Японії, Греції, Румунії, Королівства сербів, хорватів і словенців, Туреччини, а також Радянських республік (Росії, України, Грузії) та Болгарії.

Під час конференції було прийнято конвенцію про режим Чорноморських проток, яка базувалася на принципі вільного проходу кораблів, як воєнних так і цивільних, під будь-яким прапором.

24 липня 1923 року було підписано Лозаннський договір, за яким юридично закріплювався розпад Османської імперії та визначалися нові кордони Туреччини. До Туреччини поверталися території, що раніше були передані Греції. Згодом Франція поступилась частиною Сирії на користь Туреччини.

У 1920-х рр. арабські володіння Османської імперії було передано під мандатами Ліги Націй Великій Британії (Ірак, Трансйорданія, Палестина) та Франції (Сирія, Ліван).

Севрський договір спричинив могутній загальнонаціональний рух у Туреччині під керівництвом генерала М. Кемаля (майбутнього «Ататюрка»- «Батька турків», лідера Турецької буржуазної республіки). Турецька армія розгромила окупаційні війська Греції, очистила від них всю Анатолію й фактично розірвала грабіжницький Севрський договір. Згідно з Муданійським перемир'ям від 11 жовтня 1922р. з країнами Антанти Туреччина повернула свої права на етнічні території. На Лозаннській конференції (листопад 1922р. – липень 1923р.) було остаточно досягнуте мирне врегулювання з Туреччиною. Турецька республіка підтвердила свою відмову від арабських територій і погодилася з відповідними мандатами (групи «А») Паризької конференції, а також з анексією Кіпру Англією, її протекторатом над Єгиптом тощо. Зате вона домоглася скасування режиму капітуляцій і привілеїв, пом'якшення умов режиму чорноморських проток.

Отже, Версальська система мирних договорів закріплювала територіальні зміни, які відбулися в результаті першої світової війни й розпаду Німецької, Османської та Австро-Угорської імперій. Франція здобула перевагу на Європейському континенті. Англія закріпила провідні позиції на Близькому Сході й панування на морі. Контроль над Лігою Націй фактично перейшов до Англії та Франції.

Ознаки Версальської системи МВ:

1. Розпад імперій.
2. Поява нових держав.
3. Перерозподіл колоній.
4. Формування регіональних підсистем міжнародних відносин внаслідок появи нових суб'єктів міжнародних відносин.

Створена система міжнародних угод встановила Версальсько-Вашингтонську систему устрою міжнародних відносин, що зафіксувала та оформила результати першої світової війни, визначила нове співвідношення сил на світовій арені.

Вона стала спробою розв'язати незліченні проблеми, об'єднати й гармонізувати суперечливі інтереси народів та держав.

Джерела та література

1.Итоги империалистической войны. Серия мирных договоров. II. Сен-Жерменский мир. договор. М.: Наука, 1985. 614с.

2.Болтаевский А.А. Русские войска на Салоникском фронте в 1917 году. *Исторический журнал: научные исследования*. 2012. № 6. С. 50-57.

3.Болтаевский А.А. Салоникский фронт в планах Антанты и германского блока в годы Первой мировой войны. *Исторический журнал: научные исследования*. 2012. № 4. С. 62-68.

4.Булатецька, Ю. М. Овчаренко, О. І. Нейїський мирний договір з Болгарією 27 листопада 1919 року. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка-2019»*. XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. с. 66-67.

5.Бурунов О.О. Прорахунки Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин в оцінках Г. А. Кіссінджера. *Записки історичного факультету*. 2015. Вип. 26. С. 155-163.

6.Віднянський С. В. Розпад Австро-Угорської монархії і проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*. 2011. Вип. 27. С. 61-68.

7.Держалюк М.С. Тріанонський мирний договір – джерело нестабільності у Центрально-Східній Європі (Частина 1) *Проблеми всесвітньої історії*. 2020.№ 3. С. 118-151

8.Держалюк М.С. Тріанонський мирний договір – джерело нестабільності у Центрально-Східній Європі (Частина 2) *Проблеми всесвітньої історії*. 2021. № 1. С. 53-92

9.Держалюк М.С. Тріанонський мирний договір – джерело нестабільності у Центрально-Східній Європі (Частина 3) *Проблеми всесвітньої історії*. 2021. № 2. С. 26-106

10.Кірсенко М. Сен-Жермен і Тріанон: передумови та наслідки (до сторіччя паризької мирної конференції). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2019. 1(49) С.8-13

11.Suppan Arnold. The Imperialist Peace Order in Central Europe: Saint-Germain and Trianon, 1919-1920. 2019. 250 p.

References

1.Ytohy ymperyalystycheskoї voiny. Seryia myrnykh dohovorov. II. Sen Zhhermenskyi myr. dohovor. M.: Nauka, 1985. 614s.

2.Boltaevskyi A.A. Russkye voiska na Salonykskom fronte v 1917 hodu. *Ystorycheskyi zhurnal: nauchnyye yssledovanyia*. 2012. № 6. S. 50-57.

3.Boltaevskyi A.A. Salonykskyi front v planakh Antanty y hermanskoho bloka v hody Pervoi myrovoi voiny. *Ystorycheskyi zhurnal: nauchnyye yssledovanyia*.2012. № 4. S. 62-68.

4.Bulatetska, Yu.M. Ovcharenko, O.I. Neiiskyi myrnyi dohovor z Bolhariieiu 27 lystopada 1919 roku. *Aktualni problemy pryrodnychkh i humanitarnykh nauk u doslidzhenniakh molodykh uchenykh «Rodzynka-2019»*.XXI Vseukrainska naukova konferentsiia molodykh uchenykh. s.66-67.

5. Burunov O. O. Prorakhunky Versalsko-Vashynhtonskoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn v otsinkakh H. A. Kissindzhera. *Zapysky istorychnoho fakultetu*. 2015. Vyp. 26. S. 155-163.
6. Vidnianskyi S. V. Rozpad Avstro-Uhorskoj monarkhii i problemy natsionalnoho derzhavotvorennia v Tsentralno-Skhidnii Yevropi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia : Istoriiia*. 2011. Vyp. 27. S. 61-68.
7. Derzhaliuk M.S. Trianonskyi myrnyi dohovir – dzherelo nestabilnosti u Tsentralno-Skhidnii Yevropi (Chastyna 1) *Problemy vsesvitnoi istorii*. 2020. № 3. S. 118-151
8. Derzhaliuk M.S. Trianonskyi myrnyi dohovir – dzherelo nestabilnosti u Tsentralno-Skhidnii Yevropi (Chastyna 2) *Problemy vsesvitnoi istorii*. 2021. № 1. S. 53-92
9. Derzhaliuk M.S. Trianonskyi myrnyi dohovir – dzherelo nestabilnosti u Tsentralno-Skhidnii Yevropi (Chastyna 3) *Problemy vsesvitnoi istorii*. 2021. № 2. S. 26-106
10. Kirsenko M. Sen-Zhermen i Trianon: peredumovy ta naslidky (do storichchia paryzkoj myrnoi konferentsii). *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny*. 2019. 1(49) S.8-13
11. Suppan Arnold. *The Imperialist Peace Order in Central Europe: Saint-Germain and Trianon, 1919-1920*. 2019. 250 p.

УДК 94 (410.1)

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В АНГЛІЇ

Володимир Сухий

Україна, 33028, м. Рівне, вул. Генерала Безручка 1Б

e-mail: volodimirsuhij612@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3489-516X>

Ольга Сєверова

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 12

e-mail: 54sever@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8771-1440>

Анотація. У статті детально проаналізовано основні етапи здійснення промислової революції в Англії у другій половині XVIII – першій половині XIX століття, висвітлено її особливості. Охарактеризовано причини промислового перевороту, а також завдання, які були виконані в ході промислової революції та індустріалізації. Стаття розкриває уявлення про значення модернізаційних змін для розвитку не тільки Англії, але й інших провідних країн світу.

Ключові слова: промислова революція, Англія, модернізація, ручна праця, машинна праця, свобода торгівлі.

FEATURES OF THE INDUSTRIAL REVOLUTION IN ENGLAND

Summary. The article analyzes in detail the main stages of the industrial revolution in England in the second half of the 18th - the first half of the 19th century, and highlights its features. The causes of the industrial revolution are characterized, as well as the tasks that were performed during the industrial revolution and industrialization. The article reveals an idea of the significance of modernization changes for the development of not only England, but also other leading countries of the world.

Key words: industrial revolution, England, modernization, manual labor, machine labor, free trade.

Постановка проблеми. Різного роду технології були, є і будуть важливою складовою життя суспільства з часу його виникнення і включно до сьогодення. В наш час дуже актуальною є думка, що будь-які технологічні нововведення не тільки забезпечують існування людини, але й також виступають головним стимулом її культурного розвитку. Для

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Шандор Фьольдварі ГРОМАДЯНСЬКИЙ РОЗВИТОК ЯК КОРИНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СВОЄРІДНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ — ПРАВОСЛАВНІ БРАТСТВА У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОНФЕСІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	3
Микола Романчук, Руслан Пальчевський УЧАСТЬ ПЛАСТУНІВ У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ЛЕГІОНУ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ (1914-1918 РОКІВ).....	8
Іван Пушук ТРАГЕДІЯ ЧЕСЬКОГО МАЛИНА ОЧИМА УКРАЇНСЬКИХ СУСІДІВ: УСНОІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	13
Віктор Іванчук, Валентина Добровичинська УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ РІВНОГО У ВІДЗНАЧЕННІ ПАМ'ЯТНИХ ДАТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ (1941–1944 РОКІВ).....	22
Руслан Сіромський «ОБЕРГТИ ВІД НЕБАЖАНИХ КОНТАКТІВ»: ПОВОЄННІ ПОЇЗДКИ ПЕТРА КРАВЧУКА В ЗАХІДНІ ОБЛАСТІ УРСР.....	25
Олександр Дмитрук, Валерій Шеретюк ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ - НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»	31
Оля Сорочинська ЗОВНІШНІ ВІДНОСИНИ ТА МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ В МОВАХ ВІЙНИ	38

РОЗДІЛ II ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Олег Озимчук АНАЛІЗ ВПЛИВУ РИМСЬКИХ ВЕТЕРАНІВ НА СУСПІЛЬСТВО В ПЕРІОД ІМПЕРІЇ.....	45
Олег Озимчук, Катерина Джумаєва ПОВСТАННЯ ХЕРЕВАРДА УЕЙКА (1070-1071) В АНГЛІЙСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ.....	52

Олег Озимчук, Юлія Остапчук ОСОБИСТИЙ ВПЛИВ АЛЕНОР АКВІТАНСЬКОЇ НА ЗАГОСТРЕННЯ АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКИХ ПРОТИРІЧ В XII – НА ПОЧАТКУ XIII СТОЛІТЬ.....	60
Ольга Арама МОЛДАВСЬКО-ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКІ ВІДНОСИНИ В ПЕРІОД КРИЗИ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (1510-1512)	68
Galina Costețchi MOLDOVA'S RELATIONS WITH POLAND DURING THE CRISIS MILITARY-POLITICAL FROM 1648-1674.....	73
Юрій Андрощук НАЦІОНАЛІЗМ ЯК РУШІЙНА СИЛА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ: ДОСВІД СЕРЕДИНИ XVII - ПОЧАТКУ XIX СТ.....	85
Анастасія Ковальчук, Руслан Постоловський БАЛКАНСЬКІ КРАЇНИ У ВЕРСАЛЬСЬКІЙ СИСТЕМІ МИРНИХ ДОГОВОРІВ.....	91
Володимир Сухий, Ольга Сєверова ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В АНГЛІЇ.....	99
Степан Синяк, Наталія Плюта РОЗВИТОК ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ПРЕСИ У США В XX СТ.	102
Марія Микосянчик БОРІТЬБА «НЕГАТИВНИХ» ХРИСТІЯН З НАЦІОНАЛ- СОЦІАЛІСТАМИ В ПЕРІОД ТРЕТЬОГО РЕЙХУ	109
Владислав Кладько, Інна Мартинчук ФАКТОРИ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ ІНДІЄЮ ТА ПАКИСТАНОМ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ.....	115
Катерина Таєр-Ульянова ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИБОРСТВО МІЖ СРСР І США В ПЕРІОД «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»	121
Інна Вівчар ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ: АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ.....	127
Владислав Климовець, Інна Мартинчук ПОЗИЦІЯ США ЩОДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В 2014-2022 РОКІВ.....	133
Оксана Кундеус СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ.....	141

Іван Колінько
ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОГОВОРУ
ПРО КОЛЕКТИВНУ БЕЗПЕКУ (ОДКБ) У ХРОНОЛОГІЧНОМУ ПОРЯДКУ149

Олег Санжаревський
ПОРІВНЯННЯ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ НАРАТИВІВ ТЕРОРІСТИЧНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ІДІЛ ТА ТАЛІБАґУ: ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ156

РОЗДІЛ ІІІ

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА КУЛЬТОРОЛОГІЯ

Андрій Слесаренко
ІВАН ФРАНКО ПРО ОДИНАДЦЯТИЙ КОНГРЕС СХОДОЗНАВЦІВ 1897 РОКУ165

Роман Михальчук, Оксана Пальчевська
ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ЄВРЕЇВ МІЗОЧА: ФОРМИ
ДОКУМЕНТАЦІЇ ТА ЗБЕРІГАННЯ НА ПРИКЛАДІ МІЗОЦЬКОЇ
БІБЛІОТЕКИ168

Володимир Харчук
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ172

Володимир Грицишин, Марія Грицишина
РОЛЬ ПОСТНЕОПАТРИСТИКИ В МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИНАХ
СЬОГОДЕННЯ177

Віталій Ігнат'єв
ІСИХАЗМ ТА САКРАЛІЗАЦІЯ В ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ ТА ДЕРЖАВИ.....180

Юрій Ліннік
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ186

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....194

ЗМІСТ.....196

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

ВИПУСК 35

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 30.11.2023 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Зам. № 254/1. Ум. друк. арк. 11,19.

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 35. Рівне, 2023. 199 с.

УДК 94(477) + 94(100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2023